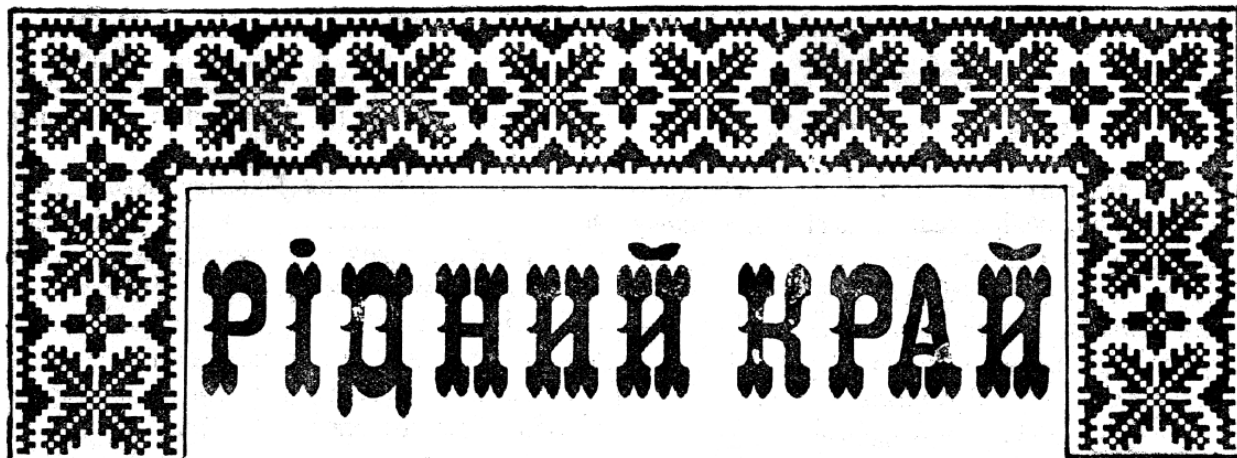

У «Рідному краї» про «Рідний Край»

Українська часопись, виходить у Києві.

Число 36. (Вийшло 17 Лютого 1910 р.).

(До рочнику 1909-го).

Ніна Степаненко

ЧАСОПИС «РІДНИЙ КРАЙ» ПРО МАРІЮ ЗАНЬКОВЕЦЬКУ – «ТАЛАН ПЕРШОРЯДНИЙ, ТАЛАН РІДКОСТНИЙ»

*Могутній талант, який зробив би
честь найкращій європейській сцені.*

Симон Петлюра

Журнал «Рідний Край» (1905–1916) рясніє культурологічними студіями. За їхнім змістом можна встановити духовне життя України початку ХХ століття й раніших часів. Цікавими є статті про український театр (Зозуля. Український театр. – 1906. – Число 40; Дмитрієв Микола. Український театр. – 1906. – Число 6; Ашкаренко Гр. Спомин про першу українську трупу. – 1908. – Число 15; Новицький М. Наш театр на чужині. – 1908. – Число 18; Сторонній. Український театр у Києві... – 1910–1911. – Число 22), музичне мистецтво (Дмитрієв Микола. Музика до Кобзаря Шевченка. – 1906. – Число 8; Лисенко Микола. Народні музичні інструменти на Україні. – 1907. –

Число 11 – 13; Пчілка Олена. Відродження кобзи. – 1907. – Число 11; Старосвітські «думи» в новому виконанні і поясненні. – 1908. – Число 2; «Енеїда». Музична комедія (опера на 3 дії по Котляревському) / уложив М. Садовський; музика М. Лисенка. – 1910–1911. – Число 3; Сластьон Опанас. Мелодії українських дум і їх записування. – 1908. – Число 35 – 46; Записування дум на фонографі. – 1909. – Число 11–24; Борейко Тиміш. Новітня українська музична етнографія. – 1912. – Число 12–19), декоративно-ужиткове мистецтво (Пчілка Олена. Українська різьба по дереву. – 1910–1911. – Число 30), періодичні видання (Дмитрієв Микола. Українські часописи. – 1906. – Число 14; 1907. – Число 14;

Татарин Т. Українські часописи на селі. – 1906. – Число 40), образотворче мистецтво ([Редакційна стаття] Виставка малюнків, присвячених Котляревському. – 1906. – Число 36; Пчілка Олена. Малювання на українських мисках. – 1910–1911. – Число 1).

Окремий досить цінний цикл становлять роботи про видатних українських митців – Тараса Шевченка (Сластьон Опанас. Шевченко як маляр. – 1906. – Число 8, Шевченкове малювання. – 1910–1911. – Число 9–10), Миколу Аркаса (Полтавенко. Микола Аркас (спогад). – 1909. – Число 11), Павла Житецького (Пчілка Олена. Павло Житецький (нарис). – 1910 – 1911. – Число 21), Якова Степового (Сторонній. Музичні твори Я. Степового. – 1910–1911. Число 13–14). Розряд культурологічних досліджень, які опублікувала авторка цих рядків у рубриці «У „Рідному краї” про „Рідний Край”» альманаху «Рідний край» (2006–2014), присвячених непересічним постатям (див. примітку в кінці статті), доповнює редакційна інформація про українську актрису Марію Заньковецьку (Марія Заньковецька; Ушанування Марії Заньковецької. – 1908. – Число 2), цілком заслужено поіменовану провідною зіркою нашого театру кінця XIX – початку XX сторіччя. Надруковані в тижневикові замітки приурочені 25-літтю величної праці Марії Костянтинівни на українській сцені. У першому числі часопису за 1908 рік уміщено таке повідомлення про цю подію:

«Юбілей Заньковецької відбудеться в Києві 15-го січня в театрі „Общества грамотности”. Перше буде подано всі привітання артистці, а потім піде скільки дій різних пьес, з участю славної артистки.

Голова комісії, що орудує всією ювілейною справою, – Марія Старицька (Велика Підвальна улица, № 15)».

У другому числі журналу читаємо, що «ушанування Марії Заньковецької» завдяки невтомним зусиллям Марії Петрівни Старицької, акторки, режисерки, дочки українського письменника, театрального й культурного діяча Михайла Петровича Старицького та акторки-аматорки, громадської діячки, сестри українського композитора Миколи Віталійовича Лисенка Софії Віталіївни Старицької (Лисенко), відбулося на високому рівні. Це дійство, наголошують автори редакційної статті, з’явилося серед тих темних хмар, що оповили Україну, стало ясним просвітком, тією величною годиною,

Марія Заньковецька (1854–1934) – українська актриса, театральна діячка, народна артистка УРСР

що «дала пільгу пригніченому духові». Велику юрбу, що натовпом зібралася в театрі, «сповнила всю просторинь його», проїняв урочистий настрій. Присутні мали щастя дивитися на початку 4-ту дію

з «Лимерівни» Панаса Мирного. В убранні Лимерівни Заньковецька вже й після того, як «мішала спів з риданням», зосталася на сцені – «така гарна, велична». Її підтримувало українське драматичне товариство на кону, «плескотом, гуком, квітами», її піднесено й щиро вітав зал.

Серед віншувальників було багато поважних людей. Слово від українського драматичного товариства тримав Микола Садовський. Звучали українською мовою поздоровлення від театру Соловцова, музично-драматичної школи Лисенка, «Літературно-наукового вістника», журналу «Ранок» й інших видань, російською мовою від часописів «Кієвскія вѣсти», «Кієвская Мысль», «В мірѣ искусств», «Последнѣя новости», чеською мовою від журналу «Руський чех». Адрес від «Рідного Краю» оприявнений на його сторінках:

«Високоповажна Артистко,
дорогий самоцвіте наш!

Крізь ранній світанок на українським кону – заблищав твій промінь. Україна мати збрала свій великий хист і засвітила твій промінь-талан розмаїтими огнями. Підіймаючи нову завісу нашого театру, виводячи тебе, Україна сказала: „Гляньте, кого я можу утворити, якій артистці даю своє слово! Марія Заньковецька пориватиме Вашу душу, сповнятиме її найдужчими почуваннями: коли на сцені лунатиме щастям її голос, то буде тішитися Ваше серце найяснішою радістю: коли забрентить смутком її мова – заблищать Ваші очі найблагоднішими сльозами. Почуєте себе кращими при одному погляді Марії Заньковецької”».

Теплі вітання надійшли від українських товариств – Київського наукового товариства грамотності, Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові, Товариства науки, Товариства літератури, науки і штуки у Львові, від «Просвіти» – Київської, Житомирської, Чернігівської, Миколаївської, Бакинської, Кубанської, від українських драматичних гуртків (міста Чернігів, Гнівань). Адреси надіслані з різних міст – Чернігова, Ромен, Черкас, Миргорода, Курська, Петербурга. Полтавці прислали два

листи: один – «від прихильних полтавців» Панаса Мирного, Миколи Дмитрієва, Григорія Марковича, Григорія Шерстюка, другий – від Леоніда Жербунова «з дорученням полтавської громади». Зі своїм привітальним словом до Марії Заньковецької звернулися також художники-кияни, студентські громади та українська молодь із Києва (п'ять адресів), Харкова, Кам'янця-Подільського.

Зворушили царівну української сцени вітання від «київських товариств-робітників». Її розчулило до сліз привітання селянина з Полтавщини – Лохвицький повіт. Він «просто та щиро прочитав Заньковецькій з листа паперу» такі перенесені на сторінки «Рідного Краю» слова:

«Я приїхав до Вас, вельмишановна пані Марія Костянтинівна, з далекої Полтавщини, з Лохвицького повіту, з маленького села, котре зветься Пізниками, куди й Ви колись приїздили. Приїхав я через те, що в нашому селі здавна склався гурток селян, дуже прихильний до театру. Ми граємо на своїй, народній, сцені, інколи й по других селах. Ось тепер наш гурт, почувши про Ваш празник, звелів мені їхати до Вас, щоб у цей великий день вашого життя вітати Вас від щирого серця як найбільшу силу українського театру, як нашу красу, нашу гордість. Не погордуйте ж нашим простим селянським вітанням! Дай же Боже вам, Марія Костянтинівна, ще багато сили й здоров'я, щоб могли ще довгенько учить людей про страждання душі людської й ворушити кам'яні серця».

«Про той гурток згадується в привітанні, – повідомлено в тижневику, – що сім'я Русинових заснувала в селі Пізниках та пособила йому стати на ноги. Защеплений добрий живець прийнявся. Бували-ж в тих Пізниках і Заньковецька з Кропивницьким; – про те завітання й нагадав селянин з Пізників».

Слухаючи це сердечне звернення, Марія Костянтинівна плакала, «буйні сльози котились по її виду». По скінченню, – йдеться в редакційній статті, – «вона обняла привітника і скільки раз поцілувала».

Заполонив усіх і Заньковецьку «привіт» – віршоване привітання з Полтави Панаса Мирного. Сам письменник не зміг прибути, про що він написав у листі до М. М. Старицької, датованому 2 січня 1908 року:

«Вельмишановна Мар'я Михайловно!

На превеликий жаль, я ніяк не можу прибути у Київ, щоб разом з другими вшанувати нашу гордоць і нашу славу – Мар'ю Костянтинівну Заньковецьку – в день святкування її 25-літньої невсипучої і славетної праці задля нашого рідного кону. Через це засилаю до Ювілейного Комітету свій, може й незграбний, зате з самого серця видертий, вірш

на вшанування дорогої усім нам ювілянтки. Якщо ніхто не спроможеться прочитати його на призначеній учті, то уклінно прохаю віддати його у власні руки Мар'ї Костянтинівні на спомин того, що нам доводилося перечувати й переживати від її гри, котрій тільки дувешся і не знаєш, з чим порівняти.

Честь і хвала невмирущому таланові і довічна йому слава!

П. Мирний»

(Мирний Панас. Твори : в 5 т. – К. : Держ. вид-во худ. літ-ри, 1960. – Т. 5 : Драматичні твори. – С. 515).

Подаємо текст цього послання:

МАРІЇ КОСТЯНТИНІВНІ ЗАНЬКОВЕЦЬКІЙ НА СВЯТКУВАННЯ ЇЇ 25-ЛІТНЬОЇ СЛАВНОЇ ПРАЦІ ЗАДЛЯ РІДНОГО КОНУ

Коли над нашим рідним краєм
Важкі хмари облягли
Й відомим тільки їм звичаєм
Наш дух гнітили до землі,
Не даючи у небо ходу, –
Тоді на кін ступила ти.
І в невідомій тобі зроду
Посаді почала цвісти,
Мов тая квіточка рожева,
Світить, як зіронька ясна...
Недаром вперш тоді зраділа
Невільна наша сторона,
Бо ти усім відкрила очі,
Що хмари ті – одна мана,
Що творчий дух не замороче
Ніяка справа обтяжна:

Він всяку полама облогу
І вийде вільним на дорогу.

І от минуло четверть віку –
Страшенно довга низка літ!
Під тягарем їх чоловіку
Зневіривсь й остогид би світ,
Та не тобі то, чарівнице!
Для тебе на землі нема
Ні літ, ні втоми... Як зірниця
Блискуча, чиста та ясна
На небі темному палає,
Так твоя слава голосна
По світу білому гуляє
І світить, як зоря ясна,
На всю широку Україну,
І гріє нас, і звеселя...
Немає славі тій упину
І кінця краю їй нема!

І все це від того так сталося,
Що ти тут з небом поєдналась!

І цяточку його краси
Звела до нас на землю люту,
Де тільки чутно голоси
Людей щоденного клопоту,
Їх бідкання, плачу та горя,
Та ворожнечі за маслак,
Що одним кинула зла доля,
А других – поминула й так.
І ти оті людські змагання
У чарівничій своїй грі
Перелила в такі страждання
Душі замученій в борні,
Що нас проймав нестямний жаль
І добиравсь аж до живого,
І ми через твою печаль
В своїй душі вчували бога...

За те тобі і честь, й хвала,
Що ти нам душу зберегла!

Прийми ж від нас, блискуча зоре,
У цей славетний всім нам час,
Час учти талану без міри,
Що не позначивсь і не згас,
А розгорається й палає,
Як тее огнище святе,
Пошану нашу, що не знає,
Чим і як дякувать тебе.
Подякувать тебе хвалою?..
Яка ж зрівняється хвала
З твоєю славою гучною,
Що на землі ти добула?
Подякувать тебе поклоном?..
Поклон той тягне до землі,
А ти нас кличеш у безодні
Оті небеснії краї!

Ні, краще вшанувать словами:
Зорій довіку поміж нами!

[Там само. – С. 365–367].

Невпинним потоком летіли до Києва телеграми з різних куточків України, з усієї Росії, – від «столиць до найдальших кутків (з Ташкента, з Сибіру)». Тексти їх «не читали; хоч з публіки просили прочитати текст телеграм, але це було неможливо, бо їх було дуже багато, більше 200». До Заньковецької з найліпшими побажаннями зверталися драматичні й оперні товариства, окремі артисти, окремі прихильники (з поміж них – Аркас, Русова) «і інші, інші...»

Марію Костянтинівну називали «незрівняною артисткою-українкою», «найкоштовнішим алмазом, що одбив у своїх гранях величну творчість України», «дорогим самоцвітом нашим». Це лише дециця з того огрому щирих слів, якими цілком заслужено характеризували артистку офіційні особи,

колеги, прості шанувальники подарованого Богом Україні таланту.

Автори статті «Ушанування Марії Заньковецької» фіксують і той факт, що під час вітань та в антрактах мисткині «подано було багато коштовних подарунків». Так, Київське українське громадянство «піднесло ювілярці золоту покрасу – на її виложено діамантами цифру 25, на згадку 25-літньої сценічної праці». Згадано й про ще один подарунок – «золота обручка на шию, вироблена неначе змія, з сапфіровими очима, вона держить медальон, оздоблений рубінами та діамантами; було подано ще скриньку з сріблом, срібний келих, золотий перстень, різні золоті й срібні речі, великий портрет самої Заньковецької, ювілейна афіша на шовковій». Знаком великої шани стало море вінків і букетів.

Завершили дійство дві драматичні дії – одна з «Чорноморців», друга – з «Лісової квітки», у яких «ролі Заньковецької – зовсім іншої вдачі, ніж в «Лемерівни»: тут Заньковецька з'явилася в ролі жвавої молодиці і простодушної молоденької хутирської дівчини. Та яка-ж вона була гарна і в сих ролях! як відзначаються в неї все відтінки типів! Кожне слово, кожен рух – такі вдатні, що споглядач тільки дивується й незмірно тішиться, а той, хто присвятив себе сцені, має перед очима велику науку». Такий основний висновок авторів редакційної статті, що з'явилася в «Рідному Краї» про 25-ліття величної праці Марії Костянтинівни Заньковецької. А дійство, про яке йшлося, це ще один висновок, – то «свято... не самої Заньковецької, а всієї України. Старі, молоді, артисти, письменники, художники, громадські діячі, товариства, видавництва, люди різного стану, всіх і все з'єднала одна думка: сказати – слава, хвала славетній артистці-українці, Марії Заньковецькій!»

Уже було зауважено, що в тижневику «Рідний Край» поряд зі статтею «Ушанування Марії Заньковецької» уміщено ще одну статтю – «Марія Заньковецька». У ній викладено найважливіші віхи біографії артистки, з'ясовано підвалини формування таланту, вирізняє найважливіші творчі досягнення. Повідомлено, зокрема, й про те, що народилася вона на Чернігівщині у дворянській родині, що початкову освіту здобула в пансіоні, а згодом закінчила гімназію, що мрія продовжити навчання в театральній школі не здійснилася – батько не згодився на це. Життя царівни української сцени – зразок того, як може розгорітися в людині Господня іскра таланту. Вона «прийшла на українську сцену, не зазнавши ніякої мистецької школи, не мавши перед очима зразків, утворених на українській сцені поперед неї. Заньковецька почала сама творити – і твори її зостануться невмирущими». Талант мисткині, яку, наголошено в статті, правдиво порівнюють зі славетними всесвітніми артистками, «пови-

нен мати в очі кожного ще більше значіння», тому що «виявився він цілком самостійно, без жодної допомоги».

Любов до українського мистецтва в Заньковецької з'явилася в дитячі роки. Сім'я Адасовських («Заньковецькою вона назвала себе через те, що народилася і виросла в селі Заньках») жила в селі, тут дівчина «мала змогу чаруватись мелодійною українською піснею». Батько її добре знався на музиці, влаштовував часто для земляків співи та концерти. З театральною стихією Марійка зріднилася в гімназії, коли грала різні ролі разом із ровесниками в п'єсах, які ставилися для розваги.

Визначальну роль у духовному становленні Марії Заньковецької зіграв Микола Садовський, зусиллями якого вона опинилася в Києві в трупі Марка Кропивницького. Якби цього не сталося, йдеться в публікації, талант Марії не міг би «розвитися в усій своїй великій силі... Поруч із Садовським і Кропивницьким Київ пізнав і Заньковецьку». Вона прикрашала і товариство Старицького, і товариство Кропивницького, за відносно короткий час стала відомою майстринею сцени, її ім'я головно залунало в Україні й за межами рідної землі.

Сила артистки Марії Заньковецької, за Миколою Садовським, у тому, що вона «счарувала навіть ворогів українського слова. Коли вона виступала в Петербурзі в ролі „Наймички“, то в театрі <...> трапилось щось небувале». «Се був такий тріумф українського слова, – пише він, – якого більше воно ніколи не зазнавало. Марія Заньковецька, сей велетень і талант, розгорнула перед публікою дивні риси простоти і художництва».

Майстерність артистки полягала в тому, що вона однаковою мірою талановито грала комічні й драматичні ролі: Заньковецька «тільки дає волю своїй багатій натурі – і на сцені уявляється жива людина, така, як хотів її уявити автор, та навіть багата живіша, бо Заньковецька, вдумавшись в роль, перетворивши її в своїй душі, подає малюнок повніше». Вона могла мімікою виражати велику радість і невимовний біль, надавати нічим сценам глибокого змісту. На цій рисі майстерності наголошують автори аналізованої розвідки: «Єсть ціла дія в пьєсі Кропивницького „Дві сім'ї“, де автор зовсім нічого не дав героїні, – ні розмов, ні монологів, – одначе в тій ролі, власне, в остатній дії Заньковецька робить таке міцне вражіння, що воно зостанеться у вас по-вік. В самій поході, в самих немов непритомних руках діячки видно найтяжчу людську муку. А вже в тому єдиному покрикві нещасної молодиді – при повороті її милого, повінчаного з іншою, – почувте нелюдське страждання!»

Таких місць у виконанні Заньковецької можна вказати безліч.

Се талант першорядний, талант рідкостний. Таким таланом Україна може пишатися перед цілим артистичним світом».

Мовлено в тижневикові й ще одну важливу проблему – вірність Заньковецької українській сцені. Їй обіцяли в Росії золоті гори, але артистка свідомо відмовилася від ширшої слави. Це один погляд, а в статті «Марія Заньковецька» висловлено й іншу думку: «В цих словах єсть і правда й неправда. Що Заньковецьку кликали на руську сцену і що вона сама не пішла на ту сцену – се правда; але хто знає, чи мала-б вона там ще більший успіх, чи залучила-б вона більшої слави, ніж мала її протягом 25 літ і має тепер – на сцені українській. Заньковецька – талант український і, подаючи типи українські, наша артистка могла показати найбільшу правду, найбільший хист виконання».

Один європейський критик говорить про славу артистку-італіянку Дузе так: „Я більше всього люблю Дузе в пьєсах італіянських: там вона не тільки велика артистка, а ще й найживіша італіянка, а сього мені так живо, так виразно, – навіть у дрібницях, – ніяка інша артистка не дає”.

Ще з більшим правом можна сказати те саме про срібну гру Заньковецької: щось невловимо особливе, національне-українське виявляє вона. Який би тип Заньковецька не уявляла – споглядач завжди бачить, в кожному слові, в кожному рухові її, що в постаті Заньковецької живе людина українська.

Тим-то талант Заньковецької недривний від українського слова».

До найбільших заслужених чеснот Марії Заньковецької віднесено те, що вона оживила українське слово тоді, коли над ним нависла небезпека, коли йому пророкували «хатній ужиток». Вона «виявила його в живій, прекрасній постаті, підтримувала життя українського театру, надавала йому сили, слави і, в гурті з іншими талановитими артистами, поставила його на таку височінь, що він тепер має змогу стати поруч з театром всесвітнім».

Після статті «Марія Заньковецька» надруковано цікавий і змістовний лист, що надійшов до редакції з Харкова від Христі Алчевської:

«Дорога Маріє Константиновно!

Недавно почула я, що 30-го цього місяця, святкуватимуться 25 років Вашої діяльності... Вмить пригадалися мені багато, багато... виринули спомини з минулих літ... Сливе ще малою уявляю я себе і оповідання про театр, про „Кропивницького, Садовського та Заньковецьку“, уявляю собі захоплення ними моєї нені і навіть українки-няні... Не пам'ятаю, чи розуміла я тоді своєю дитячою душею, що саме і тим „театрі“ є поважного й доброго, але ті, про кого велася розмова, вже ставали для мене чимсь дорогим і близьким...»

Підлітком я бачила Вас у „Наталці Полтавці”; глибоке, ще несвідоме для мене вражіння зробили Ви на мою душу і назавжди непомітно заложили в неї насіння любови до рідного народу... Після вистави я підійшла до Вас. Це було на святі Котляревського в Харькові. Як і до всіх інших повсігда ласкава, Ви мене поцілували, і, не знаю чому, якась лагідність опанувала мною після того поцілунку. Міні в той час здалося, що Україна нахилилася до мене...

Нині я вже можу розуміти ті думки, котрим Ви себе присвятили, ту ідею, що досі керує Вами, ту любов, якою палаєте Ви до України взагалі і до людини в життю особливо до кожної бідної душі людської...

Мимохіть виливаються в мене слова присвячені Вам...

Грала Ти любо хорошу дівчину,
Сонце всміхалося з неба тоді!...
Бідну й занедбану нашу вітчизну
Хтілось любити, ласкати Тобі...

Плакала Ти, і з Тобою ридали,
Муки народні, і скарги, й жалі,
Ріднеє горе слова виливали,
Плакали й горді, й убогі, й малі...

Сьмійся і плач же сльозами народу!
Вбогих і темних повік величай!
Щиро борися за нашу свободу,
Стомлені чола квітками вінчай!...»

Опубліковані матеріали про Марію Заньковецьку засвідчують не лише велику шану до славної дочки України, а й передають велич патріотичного духу, притаманного часопису «Рідний Край»,

а ще – незрадливу любов до рідної культури тих, хто опікувався цим виданням, хто дбав про духовний розвиток нашого народу в дуже тяжкі для нього часи.

Зі сторінок «Рідного Краю» Марія Заньковецька постає як «велетень і талан», «незмірний талан», «найкоштовніший самоцвіт, що утворила на своєму лоні Україна», талант, наголосимо ще раз, який «сяє <...> найрізноманітнішим промінням», «талан <...> неodrивний од українського слова».

Примітка

Тижневик «Рідний Край» про Івана Котляревського // Рідний край : науковий, публіцистичний, художньо-літературний альманах. – Полтава, 2006. – № 2 (15). – С. 82–88; Тарас Шевченко як поет, «славний борець за правду і волю», національний пророк на сторінках часопису «Рідний Край» (1906–1912 рр.) // Рідний край : науковий, публіцистичний, художньо-літературний альманах. – Полтава, 2007. – № 1 (16). – С. 93–104; «Де б він не був, щоб не робив, він скрізь був самим собою і не міг бути нічим іншим» («Рідний край» про Івана Франка [1905–1916, 1999–2007]) // Рідний край : науковий, публіцистичний, художньо-літературний альманах. – Полтава, 2008. – № 1 (18). – С. 97–102; Євген Гребінка – «один із перших орачів нашої літературної ниви» (за матеріалами часопису «Рідний Край» (1905–1916 рр.) // Рідний край : альманах Полтавського державного педагогічного університету. – 2009. – № 1 (20). – С. 154–158; Юліуш Словацький «яко чоловік і поет» у візії Олени Пчілки (за сторінками часопису «Рідний Край» // Рідний край : альманах Полтавського державного педагогічного університету. – 2012. – № 1 (26). – С. 253–257; Невтомний «робітник на українськiм полі» Борис Грінченко // Рідний край : альманах Полтавського державного педагогічного університету. – 2012. – № 2 (27). – С. 248–253; «Наш велетень», «наш величний кобзар» Микола Лисенко у спогадах і думках редактора часопису «Рідний Край» Олени Пчілки // Рідний край : альманах ПНПУ імені В. Г. Короленка. – № 1 (30). – 2014. – С. 151–158.

